

Khía cạnh giới và văn hóa trong tham vấn

Lê Thị Lan Phương

Tham vấn hiện nay đã rất phát triển trên thế giới nhưng vẫn còn là một ngành nghề khá mới mẻ ở Việt Nam. Trong mười năm trở lại đây, cùng với sự phát triển nhanh chóng của nền kinh tế do chính sách mở cửa của nhà nước, đời sống vật chất và tinh thần của người dân đều được nâng cao. Nhiều trung tâm, dịch vụ tham vấn đã được thành lập và đi vào hoạt động, mang đến một dịch vụ trợ giúp khác biệt cho người dân. Tuy nhiên hoạt động của những trung tâm này còn mang tính tự phát, chủ yếu phát triển ở các thành phố lớn như TP HCM, Hà Nội, Hải Phòng... Do đó tham vấn chưa được coi là một nghề chuyên môn với những ý nghĩa đích thực của nó. Đồng thời nguồn tài liệu về tham vấn bằng tiếng Việt còn rất ít ỏi, chủ yếu là các tài liệu bằng tiếng Anh và Pháp. Điều này gây không ít cản trở cho những người đang hành nghề tham vấn cũng như có ý định bước vào nghề nói riêng và người dân nói chung (khách hàng tiềm năng của Tham vấn) tiếp cận với những kiến thức, kỹ năng tham vấn chuyên nghiệp.

Nhằm tìm hiểu hai trong số các yếu tố quan trọng góp phần tạo nên sự thành công trong công tác trợ giúp thân chủ đang được tiến hành có hiệu quả bởi các nhà tham vấn ở các nước phát triển. Trung tâm nghiên cứu về phụ nữ - Đại học quốc gia Hà Nội tiến hành thực hiện đề tài: *“Khía cạnh giới và văn hóa trong tham vấn”*.

Tham vấn là gì?

Cuộc tranh luận về thuật ngữ tham vấn, tư vấn hay trị liệu tâm lý vẫn luôn là vấn đề nóng hổi hiện nay trong các diễn đàn bàn về tham vấn tại Việt Nam.

Trong không ít hội thảo, có người phê phán việc sử dụng tư vấn khi tham vấn. Đồng thời cũng có người lại đồng nhất hai khái niệm này. Bên cạnh đó cũng không ít người lại băn khoăn liệu có gì khác nhau giữa tham vấn và trị liệu tâm lý. Do đó, cần nhận thức rõ hơn về sự giao thoa cũng như sự khác biệt giữa các thuật ngữ trên, làm cơ sở cho việc sử dụng chúng một cách đúng đắn trong những bối cảnh có liên quan...

Tư vấn – Consultation, được xem như *quá trình tham khảo về lời khuyên hay sự trao đổi quan điểm về vấn đề nào đó để đi đến một quyết định*. Tư vấn trong từ điển tiếng Việt được định nghĩa như là *sự phát biểu ý kiến về những vấn đề được hỏi đến, nhưng không có quyền quyết định*. Hoạt động này phần nhiều diễn ra dưới dạng Hỏi – Đáp...

Vậy tham vấn là? Theo tài liệu tập huấn về công tác tham vấn cho trẻ em của UNICEF: *“Tham vấn không giống như một cuộc nói chuyện. Tham vấn là một mối quan hệ, một quá trình trong đó nhà tham vấn giúp thân chủ cải thiện cuộc sống của họ bằng cách khai thác, hiểu và nhìn nhận được nội dung, ý nghĩa, cảm giác và hành vi của họ. Nhà tham vấn không giải quyết vấn đề cho thân chủ”*. Cụ thể là *“Nhà tham vấn giúp đỡ thân chủ cải thiện “trạng thái tâm lý của họ”. Việc này được xem như một quá trình giúp thân chủ “nghĩ, cảm giác và hành động khác với trước và để từ đó họ có thể đương đầu với những khó khăn trong cuộc sống của họ một cách có hiệu quả hơn.”...*

I. Khía cạnh giới trong tham vấn.

Giới là những khác biệt mang đặc trưng tâm lý – xã hội (sự khác biệt thể hiện ở khía cạnh vị trí, vai trò, nhận thức, xúc cảm và hành vi ứng xử xã hội) trong tương quan giữa nam và nữ, được hình thành trong quá trình tương tác giữa các nhóm nam và nhóm nữ trong một bối cảnh xã hội cụ thể.

Cho đến nay, thuật ngữ giới được hiểu không có sự thống nhất trong giới nghiên cứu. Mặt khác, nhiều bằng chứng cho thấy còn không ít những mơ hồ và sự nhầm lẫn trong cách hiểu về giới khi triển khai thực tế cũng như trong cuộc sống thường ngày. Với sự thâm nhập rất nhanh của thuật ngữ giới vào các lĩnh vực của đời sống xã hội thì giờ đây, thuật ngữ này đã trở nên quá quen thuộc, đến nỗi không ít người cho rằng nó đơn giản, dễ nắm bắt và do đó bỏ qua cơ hội để hiểu đúng về thuật ngữ này.

Bản thân thuật ngữ giới khi ra đời đã mang ý nghĩa bác bỏ quan niệm phổ biến rằng những khác biệt giữa nam và nữ chỉ là những khác biệt về mặt sinh học (mang tính bất biến) và sự khẳng định rằng những khác biệt giữa nam và nữ chủ yếu là do quy định xã hội (có ảnh hưởng từ sự giáo dục). Đây là một vấn đề được tranh luận khá nhiều và khá lâu trong tâm lý học, về quan điểm cho rằng tính cách con người là do “Cái sinh học” hay “Cái xã hội” quy định – một cách nhìn hoàn toàn tách

biệt, mang tính đối chọi nhau đã không cho phép lý giải bản chất khoa học của khái niệm tâm lý.

1. Giới tính

Thuật ngữ giới tính có nguồn gốc la tinh là *sectus* (nghĩa là chia cắt) thể hiện chính xác ý định phân chia loài ra làm hai. Trong quan hệ với thuật ngữ giới, giới tính được hiểu là *“sự khác biệt về mặt sinh học giữa nam giới và phụ nữ, là các đặc điểm đồng nhất mà khi chúng ta sinh ra đã có”*. Một cách chung nhất, chúng tôi đề nghị cách hiểu giới tính là *sự khác biệt giữa nam và nữ về mặt sinh học, bao gồm sự khác nhau về giải phẫu (kích thước, hình dạng cơ thể...), đặc điểm sinh lý (hoạt động hormone, chức năng của các bộ phận), mang tính bẩm sinh, đồng nhất và không thay đổi...*

2. Tham vấn theo giới

Ở Việt Nam, do ngành tham vấn chưa được phát triển một cách chuyên nghiệp nên yếu tố giới không được chú trọng trong tham vấn. Để trình bày về vấn đề này, chúng tôi chủ yếu tham khảo những ý tưởng trong cuốn sách *The World of the counselors* của nhà tham vấn người Mỹ E. D. Neukrug.

Tham vấn cho phụ nữ

Nhà tham vấn cần phải lưu tâm đến những đặc điểm có liên quan đến phụ nữ sau đây:

- Phụ nữ thường bị quấy rối tình dục ở nơi công sở và ở những nơi khác nữa.
- Với cùng một công việc giống nhau thì phụ nữ nhận được tiền lương ít hơn.
- Các cơ hội nghề nghiệp và sự thăng tiến trong nghề nghiệp ở phụ nữ là thấp hơn nam giới.
- Tỷ lệ phụ nữ bị lạm dụng thể chất bởi chính người chồng của họ ở mức đáng báo động.
- Tỷ lệ phụ nữ đơn thân và phụ nữ đã ly dị và con cái của họ sống dưới mức nghèo khổ ở mức đáng báo động.

- Việc nhìn nhận năng lực của trẻ em gái và phụ nữ cản trở thực hiện tất cả những công việc mà họ có thể thực hiện.
- Phụ nữ dễ dàng diễn đạt các cảm giác buồn rầu, thân mật và thực hiện các hành vi chăm sóc con cái hơn nam giới và phụ nữ cũng khó khăn biểu lộ các cảm giác tức giận và đưa ra các hành vi quyết đoán.
- Phụ nữ nói chung thường không cảm thấy thoải mái trong các môi trường mang tính cạnh tranh.
- Phụ nữ dễ bị chẩn đoán nhầm hơn nam giới khi tìm đến các dịch vụ sức khỏe tâm thần.
- Phụ nữ đôi khi bị phân tách giữa vai trò nuôi dạy và chăm sóc con cái và vai trò trong công việc.
- Phần lớn các trường hợp phản ánh chống lại các nhà trị liệu về việc quấy rối tình dục là của phụ nữ đối với các nhà trị liệu nam giới.
- Phụ nữ có các đặc điểm sinh học khác biệt riêng của họ (ví dụ: có kinh nguyệt, ung thư vú, mang thai, u nang buồng trứng, ung thư buồng trứng).

Tham vấn cho nam giới

Mặc dù sự quan tâm của nam giới đối với tham vấn tương đối khác biệt so với phụ nữ, nhưng việc tham vấn cho nam giới không hề kém quan trọng một chút nào. Cũng giống như phụ nữ, nam giới cần phải cảm thấy có được sự trợ giúp trong quá trình trị liệu và cảm thấy không bị phán xét vì có những vấn đề riêng của bản thân- các vấn đề quen thuộc với kinh nghiệm của nam giới và các vấn đề này có liên quan đến tất cả các nhóm chủng tộc/ dân tộc và các nhóm văn hóa. Vì nam giới có xu hướng ít quan tâm đến tham vấn hơn nữ giới, ít tham gia các buổi trị liệu hơn so với nữ, và thường nhận được ra khi họ rơi vào cảm giác khủng hoảng (Moore và Leafgren, 1990; NIMH, 1990; Scher, 1979, 1981), vì thế điều này cho thấy cần phải tìm hiểu những đặc điểm riêng của nam giới, ví dụ như:

- Nam giới có khả năng dễ dàng biểu lộ các cảm giác giận giữ, sự công kích và sự cạnh tranh hơn nữ giới, và khó khăn biểu lộ các cảm giác buồn chán, sự hợp tác, sự tự bộc lộ và sự thân mật.

- Nam giới thường gặp khó khăn trong việc biểu đạt những cảm xúc, đặc biệt những cảm xúc được cho là của phụ nữ và vì vậy nam giới vẫn bị chỉ trích là kém nhạy cảm hơn. Vì thế nam giới đôi khi có sự giằng xé giữa việc đóng vai trò là một người đàn ông mạnh mẽ và trở thành một người đàn ông nhạy cảm, chu đáo.
- Nam giới bị chỉ trích vì việc họ nắm quyền kiểm soát và nếu không nắm quyền kiểm soát thì họ sẽ cảm thấy mất cân bằng.
- Nam giới bị xã hội hóa để mạnh mẽ hơn và mang chủ nghĩa cá nhân hơn và vì thế dễ gây ra những tai nạn, dễ tự tử và dễ có những hành động bạo lực hơn.
- Nam giới được khuyến khích sự cạnh tranh và sự kiểm soát (sự chịu trách nhiệm) và những hành vi này làm tăng sự căng thẳng và là một nhân tố làm tuổi thọ của nam giới ngắn hơn phụ nữ.
- Nam giới được xã hội hóa không đảm nhận vai trò chăm sóc con cái nhưng vẫn bị chỉ trích vì đóng vai trò của người cha cách biệt.
- Đàn ông có những đặc điểm sinh học riêng (ví dụ: ung thư tuyến tiền liệt, viêm tuyến tiền liệt, dễ mắc các bệnh về căng thẳng thần kinh, ung thư tinh hoàn).

II. Khía cạnh văn hóa trong tham vấn.

1. Tham vấn đa văn hóa là gì?

Hiện nay, vẫn chưa có được một khái niệm thống nhất về tham vấn đa văn hóa. Chúng ta hãy cùng xem xét một số khái niệm sau đây:

“Mối quan hệ tham vấn đa văn hóa là những người từ các nền văn hóa khác nhau gặp nhau trong quan hệ tham vấn” (Das, 1995; Pedersen, 1988, 1991; Vontress, 1988).

“Tham vấn đa văn hóa là bất kỳ hoạt động trị liệu nào, giữa những người có những khác biệt về văn hóa” (Niles, 1993).

E. D. Nekrug-nhà tham vấn người Mỹ cho rằng “*tất cả các quan hệ tham vấn đều đòi hỏi các nhà tham vấn phải đối mặt với sự khác biệt văn hóa từ phía thân chủ, thậm chí là với cả các thân chủ dường như là có cùng nền văn hóa với nhà tham vấn*”.

Theo Axelson (1993) chúng ta sẽ xem xét tham vấn đa văn hóa trong hoàn cảnh sau:

Tham vấn đa văn hóa bao gồm tất cả các vấn đề khác biệt văn hóa trong một xã hội, gắn với các lý thuyết, kỹ thuật và việc thực hành phù hợp. Về vấn đề này, tham vấn đa văn hóa là hướng tiếp cận có cân nhắc cụ thể đến nền tảng văn hóa truyền thống và hiện tại, và những kinh nghiệm của các nhóm thân chủ khác nhau; làm thế nào để xác định những nhu cầu cụ thể cần thực hiện và phải phù hợp với các nguồn lực của trợ giúp...

Mặc dù chúng ta đã đề cập khá nhiều đến các phương pháp cụ thể để làm việc hiệu quả với thân chủ, nhưng cũng cần phải nhấn mạnh lại rằng tham vấn không phải là luôn cố định. Điều này đặc biệt đúng trong lĩnh vực tham vấn đa văn hóa, các nhà tham vấn có thể tìm thấy các cách tiếp cận mới khi làm việc với các thân chủ đa dạng văn hóa trong các tài liệu tham khảo chuyên ngành. Usher đã viết “Phải thừa nhận rằng các lý thuyết tham vấn hiện nay là sản phẩm của nền văn hóa phương Tây, và vì vậy không thể ứng dụng rộng rãi cho tất cả mọi trường hợp tham vấn đa văn hóa trên toàn cầu được”. Có nhiều ví dụ khác trong các tài liệu mà chúng ta có thể tìm thấy các cách tiếp cận mới trong tham vấn cho nam giới, phụ nữ, người đồng tính luyến ái nam và nữ, và cho những thân chủ đa dạng văn hóa. Là nhà tham vấn, chúng ta phải không ngừng kiếm tìm các phương pháp tốt nhất trong việc trợ giúp thân chủ. Chúng ta phải tiếp tục khám phá những cách thức trị liệu mới, tìm ra các lý thuyết tham vấn mới và có một cái nhìn cởi mở trong tham vấn. Romano (1992), ông đã khẳng định: “*Không phải là cách tham vấn của chúng ta, không phải là cách của những người khác; không có cách tham vấn nào vượt trội hơn cả...Điều này là bởi vì sự khác biệt về văn hóa, vì thế nên cần phải có sự thảo luận*”.